

UDK: 334.7(497.4Koper)"1954/..!"

Izgradnja socialističnega Kopra: pečat Tomosa na povojni urbanistični razvoj

**Building Socialist Koper: The Impact of Tomos on Post-
War Urban Planning**

Oskar Opassi

IZVLEČEK

Slovenska Obala se je po podpisu Londonskega memoranduma leta 1954 znašla pred izzivom, kako vzpostaviti nove razvojne strategije po prekinitvi skupnega gospodarskega prostora z navezavo na Trst. Močan investicijski zanos je sredi 50. let začel intenzivno spreminjati tako gospodarsko in demografsko kot tudi urbanistično sliko področja. Najbolj očitne spremembe je doživel Koper, mesto, pred katero je bila postavljena naloga postati novo regionalno središče. Prispevek prikazuje vpliv, ki ga je imelo podjetje Tomos na urbano modernizacijo Kopra.

Ključne besede: Koper, urbanizem, Tomos, stanovanjska politika, industrija.

ABSTRACT

After the signing of the London Memorandum in 1954, the Slovenian coast was faced with the challenge of establishing new development strategies following the break with the previous Trieste-oriented common economic space. In the mid-1950s, a strong investment boom oversaw intensive economic, demographic and urban landscape change in the area. The change most obviously impacted Koper, the city that was to become the new centre of the region. This paper describes the impact of the company Tomos on the urban modernisation of Koper.

Keywords: Koper, urbanism, Tomos, housing policy, industry.

OD TRSTA DO KOPRA: VZPOSTAVITEV NOVEGA CENTRA

Slovenska Obala je lastno pot pod socialistično ureditvijo pričela leta 1954 po podpisu Londonskega memoranduma, ki je zaključil začasno povojno obdobje uprave Svobodnega tržaškega ozemlja. Kljub temu, da je bilo za uradni dogovor o obojestranskem sprejetju meje z Italijo treba počakati še dobri dve desetletji, to čakanje ni zavrlo začetka prve širše povojne obnove, ki jo je napajal razcvet gospodarstva.¹

Usodo in razvoj slovenske Obale ter predvsem Kopra kot ponovnega političnega in ekonomskega središča je nedvomno močno zaznamovala prekinitve povezave slovenskega Primorja ter širše Istre s Trstom. Mesto Trst je bilo od propada Beneške republike nesporni center širše regije. Proces modernizacije, ki je na to območje prišel nekoliko z zamudo v drugi polovici 19. stoletja, je iz Trsta napravil središče razvoja regije, čeprav mesto do širše periferije ni gojilo načrtno razvojne politike, temveč jo je potrebovalo predvsem kot zalogo delovne sile. Zaradi razvoja Trsta so modernizacijske silnice proniknile tudi do njegovega zaledja, vendar zgolj v drobcih in brez dolgoročne razvojne vizije.²

Potem ko je Trst obstal na zahodni strani meje, pa je bilo nov načrt dolgoročnega razvoja regije nujno vzpostaviti. Koper je bil z novo zamejitvijo določen za upravno in industrijsko središče Obale, Izola za ribiško in industrijsko središče, Piran in Portorož pa za turistična kraja. Glavno vlogo pri oblikovanju prenove in izgradnje Obale je imel arhitekt Edo Mihevc, ki je med letoma 1959 in 1963 oblikoval »Regionalni načrt razvoja slovenske Obale«, temeljni dokument urbanega razvoja Obale v povojnem obdobju.

1 Repe, Božo. »Slovenska zahodna meja in ekonomsko vprašanje«. *Acta Histriae* 6/6 (1998), 261–70, 262.

2 Terčon, Nadja. *Z barko v Trst: pomorstvo v Piranu, Izoli in Kopru ter gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta: (1850-1918)*. Knjižnica Annales majora. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, 2004, 74–76.

Urbanistična preobrazba je večinoma zadevala urbana središča, največjih posegov pa je bil deležen Koper.³

Namen pričujočega prispevka je osvetliti povojno izgradnjo socialističnega Kopra, pri čemer se bomo naslanjali na primer podjetja Tomos (v nadaljevanju: Tomos) in njegovo vlogo pri spreminjanju podobe mesta. Osredotočili se bomo na izgradnjo Tomosove stolpnice ter jo umestili v širši kontekst urbanističnih sprememb v mestu, ki jih je močno zaznamovala tudi pospešena rast tega podjetja.

TOMOSOVA STOLPNICA: SIMBOL MODERNEGA MESTA

Tomosova stolpnica je stavba, ki je z lastno impozantnostjo in umestitvijo v staro mestno jedro Kopra sprožila burno javno polemiko, ki se še danes ni povsem podela. Pri tem ne gre zgolj za vprašanje o modernizaciji mesta, temveč tudi za močan simbolni pomen spremembe mestnega tkiva. Stolpnico je načrtoval, tako kot večino gradenj na Obali med sredo 50 in drugo polovico 60 let, že omenjeni arhitekt Mihevc in jo umestil znotraj nove soseske Belveder. Že od začetka načrtovanja gradnje se je tej zoperstavljal služba spomeniškega varstva, ki se je zavzemala za ohranitev glagoljškega samostana, ki je stal na predlagani lokaciji gradnje. Mihevc je naposled le dobil zeleno luč za impozantni načrt ter nato na ruševinah samostana postavil novo sosesko, katere glavni simbol je neizogibno postala desetnadstropna stolpnica, ki je služila kot samski dom za delavce Tomosa.⁴

Mihevc je imel pri urbanistični prenovi pred seboj vizijo vzpostavitve Kopra kot novega središča, kar je vodilo do teženj po prelomu s preteklostjo. V tej viziji naj bi visoki nebotičniki vizualno predstavljali modernistično interpretacijo nekdanjega mestnega obzidja okoli starega mestnega jedra.

3 Čebtron Lipovec, Neža. »Post-War Urbanism along the Contested Border: Some Observations on Koper/Capodistria and Trieste/Trst«. *Dve domovini*, 49 (2019), 199–220, 207–8.

4 Čebtron Lipovec, Neža. »Oris urbanega razvoja Kopra od Giacoma Fina do danes = Ritratto dello sviluppo urbano di Capodistria da Giacomo Fino ad oggi«. V: *Koper: urbana geneza : ob 400-letnici = Capodistria : genesi urbana : a 400 anni dalla Pianta di Capod'Istria*, ur. Deborah Rogoznica, 221–79. Koper = Capodistria: Histria editiones, 2020, 266.

Celotnega projekta izgradnje nebotičnikov ni uspel izvesti, vseeno pa je glavni simbol te vizije ostala Tomosova stolpnica. V interpretaciji Neže Čebtron Lipovec je mesto nekdanjega glagoljaškega samostana ohranilo sakralni pomen. Tega je predstavljal samski blok, v katerem so bile urejene garsonjere za delavce, poosebljal pa naj bi cerkev za delavstvo. Izstopajočo estetiko bloka je še dodatno poudarjalo kamnito stopnišče, ki je vodilo stran od bloka in bilo »kronano« z uro na svojem vrhu – vse skupaj je simbolno delovalo kot zvonik, opazen daleč iz morja, ki je tako že z velike razdalje oznanjal novo podobo Kopra kot modernega mesta.⁵

Slika 1: Razgled na Koper z Žusterne

Prav višina bloka, ki je prekinila kontinuiteto takratnega mestnega jedra, je bila deležna največjega števila kritik. Do takrat je namreč nad Koprom kraljeval cerkveni zvonik, katerega vlogo je nato prevzela Tomosova stolpnica.⁶ Sicer nedvoumnih virov, ki bi nakazovali zeleno ozadje simbolike, ki se je skrivala za to korenito spremembo, ni, se pa pri tradiciji socialističnega urbanizma pogosto pojavlja element višinskih gradenj, ki prav z lastno višino nadvladajo preteklo oblast in se postavljajo kot simbol novega

5 Čebtron Lipovec, Neža. »Building the Brave New World in a Contested Land. Mihevc in Koper«. V: *45+ Post-War Modern Architecture in Europe*, ur. Stephanie Herold in Biljana Stefanovska, 25–36. Berlin: Universitätsverlag der Technischen Universität, 2012, 29–31.

6 Budkovič, Tomaž, in Janez Koželj. *Edo Mihevc: vodnik po arhitekturi*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2011, 250.

in naprednejšega družbenega reda. K tej hipotezi delno napeljujejo že omenjeni Mihevčevi načrti, da bi obod, sestavljen iz visokih gradenj, nosil simboliko nekdanjega obzidja. Poleg simbolnih vidikov je pomembno poudariti, da je lokaciji novega nebotična botrovala tudi geološka analiza tal, ki je pokazala, da je za gradnjo stavb, višjih od osem nadstropij, v mestnem jedru primeren le prostor, kjer je kasneje nastala soseska Belveder.⁷

Slika 2: Stolpnici in zvonik: boj za prevlado koprskih višinskih gradenj.

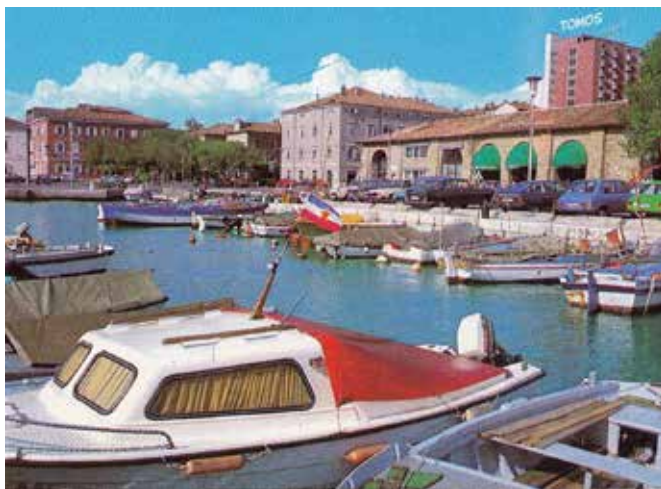
Kaj vse je želel Mihevc simbolno ponazoriti z ureditvijo Belvederja, ostaja odprto vprašanje, saj je, sledeč opisu Mihevčevega dolgoletnega sodelavca Janeza Kresala, sloviti arhitekt za seboj: »[p]ustil malo besedil, njegova govorica je bila risba, s katero je dopolnjeval svoje razgovore in razlage.«⁸ Prav tako se je dejavno izogibal medijem in zelo redko pristajal na intervjuje.⁹ Edino daljše besedilo, ki utemeljuje njegov slog, je objavil v priznani italijanski reviji *Casabella*, prevod tega besedila pa je bil objavljen v *Problemih* leta 1964. Tedaj so se sicer močni odzivi na njegove najbolj kritizirane načrte na Obali že umirili, tako da jih tudi sam ni še naprej

7 Čebren Lipovec, Neža. »Arhitekturni pomniki izgradnje Kopra po drugi svetovni vojni«. *Annales. Series historia et sociologia* 22/1 (2012), 211–232, 224.

8 Kresal, Janez. *Edo Mihevc: izbrana dela*. Ljubljana: Beletrina : Muzej za arhitekturo in oblikovanje, 2016, 11.

9 Kralj-Pavlovec, Jasna. »Edo Mihevc – urbanist, arhitekt in oblikovalec: vrednotenje povojnega urbanizma slovenske obale«. *Urbani izziv* 10/2 (1999), 48–65, 48.

utemeljeval.¹⁰ Z gotovostjo pa lahko delovanje Mihevcva razdelimo na dve dimenziji: v Ljubljani je sledil modernistični arhitekturi, svoje ustvarjanje na Obali pa je, če zanemarimo kontroverznosti z Belvederjem, veliko bolj prilagajal značilnostim okolja. Tako je razvil regionalno arhitekturo, kar je na primeru Tomosove stolpnice treba okarakterizirati kot regionalni modernizem.¹¹ Ideja o regionalizmu, pri katerem so prednjačile vsebine mediteranske kulture, je v primeru Tomosove stolpnice precej šibka med drugim zaradi neposrednih aluzij na državno zastavo, kar rdeča stolpnica z okenskimi okviri v beli in modri barvi jasno nakazuje.¹² Zgledovanje po nacionalnih simbolih je neposredno priznal tudi sam Mihevc, saj je gradnjo stolpnic v Kopru pospremil z utemeljitvijo, »da je potreba na tej strani meje zavpiti – to je Slovenija.«¹³

Slika 3: Razpoznavnost Tomosove stolpnice ob prihodu v koprsko marino.

10 Kresal, Janez. »Regionalni modernizem – komentar k Mihevcčevemu besedilu "Regionalni načrt slovenske Obale"«. V: *Edo Mihevc*, ur. Jasna Kralj-Pavlovec in Neža Čebon Lipovec, 25–33. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2011, 26–28.

11 Kresal, *Edo Mihevc*, 20, 85.

12 Čebon Lipovec, »Post-War Urbanism along the Contested Border«, 211.

13 Leskovec, Boris. »Plečnikov vpliv na dela arhitekta Eda Mihevcva«. V *Edo Mihevc*, ur. Jasna Kralj-Pavlovec in Neža Čebon Lipovec, 35–41. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2011, 39.

Mihevc se je zavedal tudi, da stoji med zagovorniki spomeniškega varstva na eni strani ter nekaterimi arhitekti in urbanisti, ki se ne menijo za zgodovino in dediščino krajev, ki jih urejajo, na drugi. To je neposredno povedal v intervjuju, ki je izšel v Delu 30. avgusta 1964 in katerega izrezek je tudi sam Mihevc hranil v lastni dokumentaciji. Njegov odgovor na vprašanje o moralnih načelih pri oblikovanju koprskega trga je glede tega zelo nazoren, ko pravi:

Ali smo zmožni načrtovati nove arhitektonske stvaritve? Ali je toliko vitalnosti v nas? Nekateri, ki se imajo za čuvarje arhitektonskega nasledstva, mislijo, da je njihova naloga balzamirati stanje tako, kot je. Na drugi strani pa imamo arhitekta brez predsodkov.¹⁴

Kako pa je gradnja novega naselja odmevala v medijih? Vpogled v lokalne odmeve gradnje bodo predstavljali zapisi, ki jih je gradnji Tomosove stolpnice namenil tednik *Slovenski Jadran: glasilo SZDL* v času gradnje in tik po njej (1957–1960). Hkrati bodo kot dopolnitev diskusije o spomeniškem varstvu predstavljena še mnenja strokovne javnosti, ki se je leta 1960 številčno odzvala na povabilo revije *Naši razgledi: štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja*, ki je pozvala široko paleto strokovnjakov z različnih področij, naj podajo lastne poglede na urbani razvoj Slovenije s poudarkom na razvoju zadnjih let na Slovenski Obali.

»ZGRADITI HOČEJO NEBOTIČNIKE, VIŠJE OD ZVONIKA«¹⁵ MODERNI URBANIZEM IN TEŽA TRADICIJE

Gradnjo nove soseske Belveder so februarja 1957 navdušeno pozdravili v tedniku *Slovenski Jadran*, kjer so začetek gradnje nove soseske, ki je bil predviden za pomlad tistega leta, videli kot preureditev Kopra v sodobno mesto. Sama umestitev moderne urbanistične zasnove znotraj starega

14 SI PAK KP 865.1, Zbirka Eda Mihevca, 20.11 Novinski članki o Edo Mihevcu: originali in kopije. *Delo*, 30. avgust 1964.

15 SI PAK KP 865.1, Zbirka Eda Mihevca, 19.4 Originali člankov / Zanimivosti z časopisov, *Il Gazzettino*, 10. januar 1962.

mestnega jedra je bila opisana kot »vzorna rešitev problema«. ¹⁶ Mihevčevo zasnovano novega naselja so predstavili kot spojitev sodobne arhitekture in ohranjanja dotakratnega ambienta okolice, stavbe, prisotne na tem področju in predvidene za rušenje, pa označijo, vključujoč glagoljaški samostan, za »skoraj neuporabne in brez večje vrednosti«. ¹⁷

Gradnjo se postavlja kot prikaz razvoja in modernizacije Kopra; v tem smislu se tudi nakaže na oddaljevanje od starih in neurejenih stanovanjskih razmer v povojnem času. Nekdanjo urbanistično ureditev mesta iz časa, ko je bilo to še otok, so opisali takole: »tesna, nesmotrna zazidava, polna sanitarnih pomanjkljivosti, danes nima velikih perspektiv za nadaljnji obsežni razvoj gradenj v samem mestu.« ¹⁸ Da je obseg bivšega otoka določeval zamejitev mestnega jedra, je sicer omenjeno že v 19. stoletju, ko so ob gradnji novega, zunanjšega obzidja mesta domačini zelo pogosto takrat že odrabljeno (vsaj glede na tradicionalne funkcije) notranje obzidje inkorporirali v razširjene zidove lastnih hiš in preko tega pragmatično reševali prostorsko stisko. ¹⁹ Načrtov za sanacijo mestnega jedra se v članku, kjer je govora o ohranitvi kulturnega spomenika, avtor zaradi kompleksnosti teme ne dotika, vendarle pa poudari vlogo glagoljaškega samostana. Pri tem na kratko oriše glavne etape glagoljašev na območju Obale in Istre, v sklepnem delu članka pa se sprašuje, če je ohranitev zgolj fragmentov samostana, ki naj bi jih vzdali v nove stavbe, res najbolj optimalna rešitev za ohranitev kulturnega spomenika. Hkrati je poudarjeno, da je bil samostan od ukinitve njegove primarne funkcije leta 1806 dalje slabo vzdrževan ter že dalj časa v slabem stanju. ²⁰

Dejstvo, da so samostan na koncu porušili, bi lahko interpretirali kot simbolno zmago socializma nad starimi tradicijami in predvsem družbo, kjer je javno religiozno življenje igralo pglavlitno vlogo. Vendarle pa je

¹⁶ »Koper bo dobil sodobno lice«. *Slovenski Jadran*, 1. februar 1957, 3.

¹⁷ »Koper bo dobil sodobno lice«. *Slovenski Jadran*, 1. februar 1957, 3.

¹⁸ »Novi Belveder in simbolična ohranitev kulturnega spomenika«. *Slovenski Jadran*, 1. marec 1957, 3.

¹⁹ Likar, Darko. »Arhitektura in razvoj obeh koprskih obzidij«. *Annales. Series historia et sociologia* 19/2 (2009), 313–40, 314.

²⁰ »Novi Belveder in simbolična ohranitev kulturnega spomenika«. *Slovenski Jadran*, 1. marec 1957, 3.

treba poudariti, da je usoda glagoljaškega samostana izjema in ne pravilo povojne rabe stavb nekdanjih samostanov v Kopru. Podobno usodo je z njo delil še dominikanski samostan, pri ostalih stavbah nekdanjih samostanov pa je njihova raba odtelej sledila funkcijam stavb javnega namena (adaptacije v bolnišnice, šole ipd.), ta pa je v veliki meri sledila smernicam obnove, ki sta jih začrtali že predhodni oblasti Italije in Avstrije.²¹

Vprašanje o usodi glagoljaškega samostana je bilo tako pogosto v ospredju razprave. Ne glede na stališča za ohranitev ali rušenje pa ni nihče javno izrazil nasprotovanja samostanu in verskemu življenju, ki je v njem nekoč potekalo. Prav nasprotno so kulturno dediščino glagoljašev priznavali za pozitivno, tudi ko so zagovarjali rušitev proti prenovi samostana. Izrazitega nasprotovanja pa je bila deležna druga bližnja stavba z zajetnim simbolnim pomenom, Avstrijski zapor. Njegovo rušitev leta 1958 je namreč spremljalo navdušenje. Rušitev je bila v *Slovenskem Jadranu* obeležena ne s posebnim člankom, temveč kar s fotografijo stavbe tik pred rušitvijo, pod katero se je nahajal jasen zapis o čustvih, ki so spremljala to dejanje: »*Tako bo te dni izginila poslednja sled mračne dobe na Koprskem Belvederu, kjer bodo zrasla številna stanovanjska poslopja. Visoka in ponosna bodo daleč čez morje kazala nove čase in svetlo podobo spremenjenih razmer, v kateri naši ljudje svobodno in preudarno gradijo novi svet.*«²² Fotografijo pogleda na Koper, ki je bila objavljena zgolj dva tedna kasneje in ob kateri so poudarjali lepševanje mesta z novogradnjami, je dopolnjeval še čustven komentar, češ da je »*z Belvedera /.../ izginilo osovraženo poslopje nekdanjega sodišča in zaporov.*«²³

Mihevc pa ni bil neobčutljiv do mnenja stroke, ki je poudarjala pomembnost ohranjanja mestne dediščine. Tako v zbirki izrezkov člankov, ki jih je hranil, najdemo tudi zapis Janeza Kramarja prav s strani *Slovenskega Jadrana* iz marca 1957. Kramar, ki je leto predtem začel dolgoletno službovanje kot ravnatelj Pokrajinskega muzeja v Kopru, je podal lastno raz-

21 Čebtron Lipovec, Neža. »Usode in nove rabe koprskih samostanov po razpustitvi redov s poudarkom na obdobju po drugi svetovni vojni«. *Annales. Series historia et sociologia* 22/2 (2012), 509–22, 519–20.

22 *Slovenski Jadran*, 23. maj 1958, 3.

23 *Slovenski Jadran*, 6. junij 1958, 3.

mišljanje o ureditvi mestnega središča v članku »K našim urbanističnim problemom«. ²⁴ V tem članku Kramar poudari tako neprecenljivost bogastva zgodovinskih mestnih središč na slovenski Obali kot tudi nesmiselnost ohranjanja mesta kot zgolj muzejskega prostora. Poudari, da je nujno urediti skupni načrt za urbanistični razvoj Kopra, in sklene, da »[j]e tudi historičnemu jedru treba dati aktivno funkcijo v življenju mesta.« ²⁵

Septembra 1957 je predstavljena tudi prva verzija urbanističnega programa za Koper, ki je šel v presojo široki paleti strokovnjakov. Prav tako ga je Okrajni lokalni odbor Koper ponudil v presojo vsem občanom, saj je bil na ogled v Študijski knjižnici v Kopru, občani pa so bili pozvani, naj naslovijo morebitne pritožbe na predstavljeni načrt. ²⁶ Vsaj deklarativno se je lokalna oblast zavezala za oblikovanje širokega konsenza za načrt spremembe urbanistične ureditve. Ugotovili so namreč, da »[s]e zelo jasno pokaže potreba, da pri sestavi urbanističnega programa za mesto Koper sodelujejo vsi, ki so posredno ali neposredno zainteresirani nad tem, kakšna naj bo podoba bodočega Kopra.« ²⁷

Potem ko je bila soseska Belveder zgrajena, se mnenja še zdaleč niso ustalila, pač pa so ostala predmet živahne razprave. Za vpogled v stališča strokovne javnosti glede urbanističnih potez na slovenski Obali bomo orisali prispevke v anketi že omenjene revije *Naši razgledi*. Ni šlo za klasično anketo med bralci, temveč za vabilo javnim in kulturnim delavcem s strani uredništva revije »[k] anketi, ki naj bi osvetlila nekaj principialnih, osrednjih, perečih vprašanj s področja našega regionalnega in urbanističnega projektiranja.« ²⁸

Med anketiranci so se oblikovali trije tabori. Največ je bilo kritikov neperimerne umeščенosti nebotičnika znotraj starega mestnega jedra, vmes je bila pozicija zagovornikov ohranitve kulturnih spomenikov, ampak brez

²⁴ Kramar, Janez. »K našim urbanističnim problemom«, *Slovenski Jadran*, 8. marec 1957, str. 4. Originalni izrezek hranjen tudi v: SI PAK KP 865.1, Zbirka Eda Mihevca, 19.4 Originali člankov / Zanimivosti z časopisov.

²⁵ Kramar, Janez. »K našim urbanističnim problemom«, *Slovenski Jadran*, 8. marec 1957, 4.

²⁶ »Sodelujmo vsi, da ne bo pozneje očitkov«, *Slovenski Jadran*, 12. september 1957, 7.

²⁷ Prav tam.

²⁸ »Anketa NR«. *Naši razgledi*, IX/7 (1960), 161.

zapiranja mesta v muzejski vakuum, zadnji tabor pa so predstavljali lokalni funkcionarji, ki so zagovarjali, da je Koper nujno modernizirati.

Dr. Ivan Gams, fizični geograf in vodilni krasoslovec, je poudarjal pomembnost vedno večjega zavedanja o pokrajinskem značaju pri vprašanih novih gradenj, saj prav z odločitvijo o tipu novogradenj, ki jih bomo v določenem okolju gradili, »*ali dopolnimo ali pokvarimo pokrajinsko podobo, to je razbijamo njeno stilno enotnost, ki se je drži patina desetletij in stoletij.*«²⁹ Takemu razmišljanju se je pridružil tudi Branko Rudolf, dolgoletni ravnatelj Umetnostne galerije v Mariboru, ki je poudaril, da bi bil Koper prav lahko moderno mesto, tudi če bi nebotičnik zgradili v Semedeli, ne pa v samem zgodovinskem jedru. Poudaril je, kako nujno je, bolj harmonično povezovati stare in nove predele mest.³⁰ Arhitekt Marjan Tepina je še bolj nazorno opisal nujnost te uskladitve, saj, tako pravi, se je le z njo mogoče izogniti urbanemu prostoru, ki ne bi »*[z]livalo staro in novo v brezlično zmes.*«³¹

Najbolj oster in neposreden nasprotnik višinskih novogradenj je bil umetnosti zgodovinar dr. Marijan Zadnikar, kar je tudi pričakovano glede na to, da je svojo raziskovalno dejavnost posvečal predvsem romanski cerkveni arhitekturi. Posege v mestno središče je zatorej močno obsodil in zatrdil, da so urbanisti s tako preureditvijo mesto Koper nepovratno pokvarili. Prav tako je poudaril, da teh nekaj višinskih zgradb, ki so po njegovem mnenju storile hudo krivico mestnemu jedru, ne bo dokončno rešilo potrebe ne po stanovanjskih, ne po poslovnih zgradbah. Tudi on je videl rešitev v ekspanziji Semecele, saj »*če je lahko po res sodobnih načelih modernega urbanizma zraslo ob starem mestu čudovito novo naselje v Semedeli, bi po takem zgledu lahko nadaljevali, staro mesto pa bi asanirali in mu našli nov namen.*«³²

29 Prav tam.

30 Prav tam, 163.

31 Prav tam, 164.

32 »Anketa NR«. *Naši razgledi*, IX/8 (1960), 193.

Arhitekt Saša Sedlar pa je edini neposredno »krivdo« za nastalo situacijo zvalil na socialistični urbanizem, ko je obalni urbanizem komentiral z izjavo, »[d]a je mogoče doseči urbanistični izraz, primeren naši novi družbeni strukturi, brez nepreverjenih teorij o nujnosti nekih novih „socialističnih“ mestnih silhuet.«³³

Razpravo, ki je bila pogosto zelo čustvena, je z vmesne pozicije umirjeno komentiral akademik Božidar Jakac. Zavzemal se je, da bi ohranili najbolj dragocene predele mestnega središča Kopra, hkrati pa se mu je uravnotežena gradnja na poti v industrializirano mesto za razvoj območja zdela neizogibna. Svoje stališče je povzel s trditvijo: »Kopru je namenjeno, da postane za nas važna luka in gotovo terja odločilne posege, ki niso in ne bodo v korist bivši lepo zaključeni veduti mesta, in bodo bodoče luške naprave še bolj neljubo zaprle pogled na mesto.«³⁴

Kot najbolj zapriseženi zagovorniki modernizacije Kopra pa so se, pričakovano, izkazali akterji obalnega gospodarstva ter lokalnih oblasti. Mirko Koršič, eden od ustanoviteljev Pristanišča (kasneje Luke) Koper ter vrsto let aktiven gospodarstvenik in pomorski pravnik na Obali, je možnost, da bi gradnje visokih stavb premestili na območje Semecele, ostro zavrnil: »zakaj bi morali umakniti novi Koper s trdne skalne podlage, ki jo nudi geološka struktura otoka, na še neustaljena tla komaj meliorirane okolice? Mar samo zato, da bi ohranili staro silhueto z dominantnim zvonikom?«³⁵ Andrej Pagon Ogarev se je, kot sam poudari, odzval na anketo kot partizan in Koprčan ter namenil kritiko zunanjim opazovalcev, ki ne živijo v Kopru in ga doživljajo zgolj kot spomenik. Poudaril je izkušnjo someščanov ter njihovo pravico do izboljšanja stanovanjskih pogojev, kar sam veliko bolj ceni kot srednjeveško dediščino. Svoje mnenje slikovito ponazori z naslednjim zapisom: »In če nam bodo te boljše stanovanjske pogoje pripravili tudi v stolpnicah, ne bomo imeli nič proti. Ni vredno, da bi ob spremenjeni zunanji podobi točili solze kot nekdanj Judje od zidovju požganega Jeruzalema.«³⁶ Lastno mne-

33 »Anketa NR«. *Naši razgledi*, IX/7 (1960), 164.

34 »Anketa NR«. *Naši razgledi*, IX/8 (1960), 194.

35 Prav tam.

36 »Anketa NR«. *Naši razgledi*, IX/9 (1960), 219.

nje je podal tudi dr. Svetozar Polič, takratni predsednik Sveta za urbanizem, stanovanjsko izgradnjo in komunalne zadeve pri Okrajnem ljudskem odboru Koper. Polič je sicer takoj na začetku pozdravil pluralnost mnenj in predstavljeno anketo skupaj z diskusijo, ki se je ob njej odvijala, nato pa poudaril, da čeprav je ohranitev spomenikov pomembna, mestnega središča Kopra nikakor ne bi smeli obravnavati zgolj kot spomenik, ter da razvoj v sodobnem pristaniškem mestu terja tudi nekaj rušenj, katerim se ni moč upreti. Nato je predstavil najbolj jasno in neposredno socialistično vizijo za razvoj Kopra:

In danes, ko so kot simbol novega časa, kot simbol mesta, ki se je zdramilo iz stoletnega spanja, kot simbol pristanišča, ki nastaja, industrije, ki raste, in se širi, kot simbol ustvarjalnosti našega socialističnega delovnega človeka ob našem morju, zrasli namesto cerkvenih stolpov dve veliki stanovanjski stolpnici, katerima bodo kmalu sledile še druge, nekateri s kar preveč romantične zasanjanosti objokujejo koprsko silhueto.³⁷

Slika 4: Dominanten položaj stolpnice nad mestnim jedrom

37 Prav tam, 220–221.

Preden preidemo dalje, je treba – da ne bi diskusijo predstavili kot dihotomijo med zunanjimi opazovalci in avtohtonimi prebivalci – poudariti tudi, da nihče od anketirancev, ki so se predstavili za Koprčane, to ni bil pred zaključkom druge svetovne vojne. O tem, ali se res želijo odpovedati delom starega mestnega jedra, bi morda veljalo vprašati tudi 1019 pripadnikov italijanske skupnosti Okraja Koper, kolikor se jih je tako opredelilo leta 1957. Od njih jih je namreč kar 515 živelo v strogem mestnem središču, ena četrtnina, ki so še tvorili nekakšen približek predvojne narodnostne strukture Kopra, pa v zgolj petih ulicah.³⁸

STANOVANJSKA POLITIKA: KAKO PRIVLAČITI IN KAM NASTANITI DELOVNO SILO

Stanovanjski problemi so bili stalnica prvih povojnih let, množično gradnjo stanovanj pa je zahtevala nova delovna sila, ki je bila potrebna za razvoj industrije. Pospešeno poseljevanje izpraznjenih obalnih mest se je sicer začelo šele v 50. letih, skladno s prvimi večjimi investicijami na območju. Prvo omembo nujnosti izrazitega pospeška priseljevanja v Okraj Koper v uradnih dokumentih najdemo leta 1953, ko je Kraigher na sestanku z Okrajnim komitejem Zvete komunistov Slovenije Koper poudaril, da bodo investicije gonilo priseljevanja. Skladno z že veljavnim sistemom samoupravljanja je največji del bremena zagotavljanja zadostne delovne sile padel na podjetja. V tem kontekstu lahko tudi razumemo, zakaj je Tomos tako aktivno lobiral za izgradnjo teh stanovanj, saj je bilo to nujno, da je podjetje lahko pritegnilo dovolj delovne sile in se razvijalo.³⁹

Tomos je leta 1957 zaposloval 700 ljudi, v načrtih za leto 1959 pa so imeli razširitev proizvodnje, kar naj bi po internih napovedih podjetja dvignilo število zaposlenih na nekje med 1700 in 2000. Zaradi tako obširnega zaposlovanja se je moralo podjetje samo intenzivno ukvarjati z reševanjem stanovanjske problematike za svoje zaposlene. Posledično naj bi se, vsaj po

38 Lavrenčič, Leo. »Demografska slika italijanske manjšine v Kopru po poteku roka za izselitev leta 1956«. *Acta Histriae* 20/3 (2012), 505–32, 516–17.

39 Centrih, Lev. »Maribor ob morju*: Zveza komunistov Slovenije in vprašanje poselitve Koprškega okraja v letih 1945–1965«. *Dve domovini*, 50 (2019): 147–62, 158–60.

besedah predstavnikov Zveze komunistov Tomosa, začel širiti tudi rek »Če grem v Tomos, bom dobil stanovanje!«

⁴⁰Skladno s politiko pridobivanja večjega števila kadrov je ob robu nove soseske Belveder leta 1958 dočkala gradnjo tudi prva industrijsko-kovinarska šola na Obali. Vprašanje o tem, ali bo šoli priključen tudi internat, v procesu gradnje še ni bilo rešeno. Slavko Brataševac, prvi direktor šole, je sicer internat imel za nujnega, saj naj bi učenci večinoma prihajali iz oddaljenih krajev, tako da si brez urejene nastanitve njihovega šolanja ni mogel predstavljati.⁴¹ Internata do otvoritve leta 1959 še ni bilo, šolo pa so poimenovali kot »kovačnico kadrov«, ki »[p]opolnoma ustreza vsem zahtevam sodobnega gospodarstva.«⁴² Kompleks Belvederja je s tem v našem pogledu še toliko bolj povezan z industrializacijo Obale, saj se bo ravno ta kader v veliki meri zaposloval prav v Tomosu (in ostalih industrijskih obratih na Obali), ki je takrat lučaj stran gradil stolpnico za delavce. Gradnja stanovanj v Kopru (čeprav ne ravno blizu tovarne) je bila pomembna tudi za olajšanje organizacije prevozov za delavce na delovno mesto in z njega do krajev, kjer so bivali. Po delu so namreč pred tovarno Tomosa delavce čakali avtobusi, ki so jih odpeljali do različnih krajev prebivališča, ki so bili raztreseni po širšem območju zaledja Obale »[o]d Pirana in Portoroža pa do Kopra ter do Miljskih in Šmarskih hribov.«⁴³

Ob nadaljevanju gradnje soseske Belveder je bilo poročanje pozitivno. Kljub hrupu, ki je postal stalni spremljevalec zvočne kulise središča mesta, je bil glavni fokus poročanja v zvezi z gradnjo stanovanjska problematika. Tako je članek o napredku gradnje strnil, da »to seveda ne bo dokončno rešilo stanovanjske krize, vendar pa jo bo občutno ublažilo.«⁴⁴ Intenzivna stanovanjska gradnja, kot smo že nakazali, gre v načrtih umestitve Kopra kot modernega industrijskega centra z roko v roki z gospodarskim napredkom. Tako maja 1959 ob prvi postavljeni stolpnici soseske Belveder močno

40 »Dobro so gospodarili«. *Slovenski Jadran*, 17. januar 1958, 3.

41 »Po treh letih kvalificirani delavci«. *Slovenski Jadran*, 28. februar 1958, 7.

42 »Zgradili smo novo kovačnico kadrov«. *Slovenski Jadran*, 17. julij 1959, 1.

43 *Slovenski Jadran*, 29. december 1958, 15.

44 »Nova in nova stanovanja«, *Slovenski Jadran*, 31. januar 1958, 3.

pozdravljajo vse pridobitve novih stanovanj, hkrati pa poudarjajo, da je potreba po stanovanjih še zelo velika in da je »prav ta problem /.../ večkrat ovira za še večji in hitrejši gospodarski napredek občine in okraja.«⁴⁵

NEODMEVNI ZAKLJUČEK GRADNJE: URBANIZEM ZGOLJ V FUNKCIJI INDUSTRIJE?

Sledeč medijskemu poročanju o gradnji soseske Belveder s poudarkom na Tomosovi stolpnici, lahko rečemo, da je njegova gradnja nedvomno odmevala po Kopru in izven njega. V nasprotju z razglasi o pomembnosti pridobitve novih stanovanj oz. v prikazanem primeru kar cele nove soseske pa nekoliko preseneča, da ob zaključku gradnje ni prišlo do slavnostne otvoritve naselja. Tudi poročanje *Slovenskega Jadrana* ob postopnem zaključevanju del sredi leta 1959 sploh ne omenja več naselja Belveder, niti zaključitve projekta. Ponovno poročanje o soseski zasledimo šele septembra leta 1960 na fotografiji pogleda na Koper, tej pa ni namenjen niti poseben članek. Zapis pod fotografijo nam sicer poda jasno sporočilo o navdušenju nad novo podobo Kopra, vendar pa sta Tomosova stolpnica in soseska Belveder poniknili v nepričakovano anonimnost znotraj nove urbane podobe, čeprav sta očitno novi stolpnici praktično nezgrešljivi ob pogledu na mesto. Tako se množica poročanj o gradnji konča z že omenjenim zapisom, ki ga najdemo pod fotografijo razgleda na Koper: »Pogled na novi Koper, ki raste kot sodobno mesto iz ruševin starega naselja, ki ni moglo zadostiti najosnovnejšim potrebam kulturnega človeka. Danes se podoba naše obmorske metropole nenehno menja in s svojo naglo rastjo odriva v pozabo nekdanje čase.«⁴⁶

Neodmevnost zaključka gradnje Tomosove stolpnice toliko bolj bode v oči, ko jo primerjamo z odzivom, ki ga je bila deležna otvoritev nove Tomosove tovarne leta 1959. Že pred otvoritvijo je *Slovenski Jadran* objavil vabilo na veliko zborovanje ob otvoritvi tovarne in pozval bralce k udeležbi, da bodo lahko skupaj izkazali »[s]vojo solidarnost z delovnim kolektivom«

45 *Slovenski Jadran*, 8. maj 1959, 4.

46 *Slovenski Jadran*, 16. september 1960, 2.

in mu s to gesto podelili »[p]riznanje za njegovo veliko delo«. ⁴⁷ Kar polovico strani je namenil obveščanju o možnostih parkiranja ter prihoda pred tovarno. ⁴⁸ Prav tako je v dolgem članku poudarjena izredna odmevnost nove tovarne, saj ta »[p]o svojem pomenu daleč presega vrednost zidovja in opreme in zaposlenih ljudi.« ⁴⁹ Številka *Slovenskega Jadrana*, ki sledi otvoritvi tovarne, ⁵⁰ je imela na petih od desetih strani vsaj en članek posvečen otvoritvi tovarne; od tega sta bili dve strani v celoti zapolnjeni zgolj s poročanjem o dogajanju na otvoritvi. Za še dodaten medijski odmev dogodka je poskrbel prihod predsednika Tita, ki je bil glavni slavnostni govorec na otvoritvi. Samo otvoritev naj bi spremljalo »prekipevajoče veselje deset tisočev delovnih ljudi.« ⁵¹ Še istega leta je Tito na ogled Tomosa pripeljal cesarja Etiopije Selassieja, ⁵² naslednje leto pa še predsednika Egipta Naserja, ⁵³ kar še doprinaša k pomenu, ki ga je nova tovarna Tomosa imela ne zgolj na slovensko Obalo, temveč za celotno podobo jugoslovanske industrije.

Ta oddaljitev od poročanja o stolpnici Tomosa nam omogoča refleksijo prioritet pri izgradnji povojnega Kopra. V osrčje socialističnega gospodarskega načrtovanja je bila postavljena načrtna in pospešena industrializacija, ki je ostala prioriteta panoga Jugoslavije skoraj celotno socialistično obdobje. ⁵⁴ Tako je mogoče na politično markacijo prostora na primeru povojnega Kopra gledati skozi prizmo socialistične industrializacije, kjer urbanistični razvoj sledi predvsem potrebam industrije. Na primeru Tomosa se tako ob uspehih tovarne pospešeno začne razmišljati o delovni sili, ki se bo v njej zaposlovala. Prav zaradi tega uspeha in težnje po razvoju industrije, ki potrebuje množično delovno silo, so gradili stolpnice z garsonjerami za delavce ter urejali šolanje kadra za delo v industriji. S tem nočemo trditi, da gradnja stolpnic sredi beneškega mestnega jedra ne

47 »Vabilo«. *Slovenski Jadran*, 12. junij 1959, 1.

48 »Opozorilo in vabilo voznikom«. *Slovenski Jadran*, 12. junij 1959, 2.

49 »Ob strojih pa so ljudje«. *Slovenski Jadran*, 12. junij 1959, 3.

50 *Slovenski Jadran*, 19. junij 1959.

51 »Ob Titovem obisku v Koprui«. *Slovenski Jadran*, 19. junij 1959, 1.

52 »Prijatelj med prijatelji«. *Slovenski Jadran*, 21. avgust 1959, 1.

53 »Predsednika Tito in Naser v Tomosu«. *Slovenski Jadran*, 24. junij 1960, 1.

54 Lorenčič, Aleksander, in Jože Prinčič. *Slovenska industrija od nastanka do danes*. Zbirka Razpoznavanja 38. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018, 48.

predstavlja nobenih drugih in zelo pomembnih nians simbolnih pomenov, temveč opozoriti na nezanemarljiv pomen pragmatičnosti pri pospešeni in večkrat v naglici načrtovani industrializaciji.

Prav o tem priča tudi postavitve tovarne Tomosa, postavljene na nekdanjih agrarnih zemljiščih, ki so nato postala rodovitna tla za rast socialistične industrializacije.⁵⁵ Ta je, onkraj primera Tomosa, zaradi želje po čim hitrejšem napredku mnogokrat rezultirala ne samo v gradnji na rodovitnih tleh, pač pa tudi v postavljanju stanovanjskih naselij na območjih brez primerno urejene infrastrukture.⁵⁶ Prav tako je bila odločitev o postavitvi tovarne Tomos v Kopru namesto v Sežani sprejeta z jasnim političnim namenom: sledila je leta 1954 potrjeni izgubi Trsta in preusmeritvi vse industrije, ki je na novo nastajala na južnem Primorskem, v Koper. Kras je lokalna oblast po drugi strani videla le kot pokrajino, primerno za pogozdovanje in vinograde, ter zalogo delovne sile, ki jo je potrebno, skupaj s Tomosom, v največji meri preusmeriti na Obalo.⁵⁷ Prav premestitev lokacije Tomosa v Koper ter ustanovitev pristanišča (nato preimenovanega v Luko) Koper sta bila glavna gospodarska dejavnika, ki sta usmerjala ne zgolj gospodarski, temveč tudi urbanistični razvoj mesta.⁵⁸

ZAKLJUČEK

Povojna izgradnja Kopra je nedvomno imela velik simbolni pomen; predstavljala je tako povezavo Slovenije z morjem kot tudi ponovno vzpostavitev tega mesta kot regionalnega središča po stoletju in pol stagnacije v odnosu do Trsta. Edo Mihevc je arhitekt, ki je nedvomno najbolj zaznamoval gradnjo socialističnega Kopra, njegovo vlogo, onkraj kritike visoke gradnje, pa se je do pred desetimi leti puščalo ob strani. Pričujoča razprava je

55 Čebtron Lipovec, »Post-War Urbanism along the Contested Border«, 211.

56 Repe, Božo. »Changes in Life Style and Social and National Structures in Slovenia after World War Two«. V: *1945, a break with the past: a history of Central European countries at the end of World War Two*, ur. Zdenko Čepič, 195–212. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2008, 205.

57 Petrinja, Danilo. Primorska: 1945–1955. Koper: Tiskarna Vek, 2001, 83–87; Terčon, Nadja. »Po srcu so ostali Kraševci«. Kras, Kraševci in morje. *Kronika* 63/3 (2015), 645–674, 659–660.

58 Čebtron Lipovec, »Oris urbanega razvoja Kopra od Giacomina Fino do danes = Ritratto dello sviluppo urbano di Capodistria da Giacomo Fino ad oggigi«, 262.

skušala predstaviti duh časa, ki je zaznamoval najbolj zloglasen Mihevčev projekt – Tomosovo stolpnico. S tega izhodišča smo skušali predstaviti okoliščine njenega nastanka ter tudi osvetliti vpliv na razvoj mesta, ki ga lahko ima eno samo podjetje, namreč Tomos. Politično markacijo socialistične izgradnje smo v sklepnem delu poskušali umestiti v prostorsko dimenzijo vzhajajočega industrijskega središča. Sam prostor je lahko tudi predmet socializacije in formacije novega tipa človeka, v tem primeru socialističnega delavca,⁵⁹ ki ima tlakovano pot od kovinarske šole do delavske garsonjere ter dela v Tomosu kot končne postaje idealne delavske biografije. Tomosovo stolpnico lahko še danes beremo kot simbol časa: socialistični duh, osredotočen na kolektiv, je zamenjala individualistična (luksuzna) potrošnja, saj v njem ni več 90 garsonjer, temveč 37 nadstandardnih stanovanj.⁶⁰ O arhitekturi kot odsevu duha časa je razmišljal tudi Mihevc. Njegove besede tako zaokrožajo in zaključujejo pričujočo razpravo: »Bolestna težnja po enkratnosti in lažni monumentalnosti je tuja tako moderni arhitekturi kot našemu družbenemu razvoju. Arhitektura naj izraža duha našega časa: kreacija naj bo enovita celota konstruktivnega, funkcionalnega in konceptijskega aspekta.«⁶¹

59 Crowley, David, in Susan E. Reid. »Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc«. V: *Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*, ur. David Crowley in Susan E. Reid, 1–22. Oxford: Berg, 2002«, 15.

60 Hlaj, »Nekoč v Tomosovem bloku 90 garsonjer, v prihodnje 37 stanovanj« *Primorske novice*, 2. oktober 2018. <https://www.primorske.si/2018/10/01/nekoc-v-tomosovem-bloku-90-garsonjer-v-prihodnje-3> (dostop: 2. september 2020)

61 SI PAK KP 865.1, Zbirka Eda Mihevca, 19.3 Viseča fasada.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

SI PAK KP 865, Zbirka Eda Mihevca

Časopisni viri

Hlaj, Nataša. »Nekoč v Tomosovem bloku 90 garsonjer, v prihodnje 37 stanovanj«. Primorske novice, 2. oktober 2018. <https://www.primorske.si/2018/10/01/nekoc-v-tomosovem-bloku-90-garsonjer-v-prihodnje-3>, dostop: 02.09.2020.

Naši razgledi, 1960, številke 7-9, Ljubljana.

Slovenski Jadran, članki letnikov 1957-1960, Koper.

Literatura

Budkovič, Tomaž, in Janez Koželj. *Edo Mihevc: vodnik po arhitekturi*. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2011.

Centrih, Lev. »Maribor ob morju“: Zveza komunistov Slovenije in vprašanje poselitve Kopskega okraja v letih 1945–1965«. *Dve domovini*, 50 (1. januar 2019), 147–162.

Crowley, David, in Susan E. Reid. »Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc«. V: *Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*, ur. David Crowley in Susan E. Reid, 1–22. Oxford: Berg, 2002.

Čebren Lipovec, Neža. »Arhitekturni pomniki izgradnje Kopra po drugi svetovni vojni«. *Annales. Series historia et sociologia* 22/1 (2012.), 211–232.

Čebren Lipovec, Neža. »Building the Brave New World in a Contested Land. Mihevc in Koper«. V: *45+ Post-War Modern Architecture in Europe*, ur. Stephanie Herold in Biljana Stefanovska, 25–36. Berlin: Universitätsverlag der Technischen Universität, 2012.

Čebren Lipovec, Neža. »Oris urbanega razvoja Kopra od Giacoma Fina do danes = Ritratto dello sviluppo urbano di Capodistria da Giacomo Fino ad oggi«. V: *Koper: urbana geneza : ob 400-letnici = Capodistria : genesi urbana : a 400 anni dalla Pianta di Capod'Istria*, ur. Deborah Rogoznica, 221–279. Koper = Capodistria: Histria editiones, 2020.

Čebren Lipovec, Neža. »Post-War Urbanism along the Contested Border: Some Observations on Koper/Capodistria and Trieste/Trst«. *Dve domovini*, 49 (3. februar 2019), 199–220.

Čebren Lipovec, Neža. »Usode in nove rabe kopskih samostanov po razpustitvi redov s poudarkom na obdobju po drugi svetovni vojni«. *Annales. Series historia et sociologia* 22/2 (2012), 509–522.

Kralj-Pavlovec, Jasna. »Edo Mihevc – urbanist, arhitekt in oblikovalec: vrednotenje povojnega urbanizma slovenske obale«. *Urbani izziv* 10/2 (1999), 48–65.

Kresal, Janez. *Edo Mihevc: izbrana dela*. Ljubljana: Beletrina : Muzej za arhitekturo in oblikovanje, 2016.

Kresal, Janez. »Regionalni modernizem – komentar k Mihevčevemu besedilu „Regionalni načrt slovenske Obale“«. V: *Edo Mihevc*, ur. Jasna Kralj-Pavlovec in Neža Čebtron Lipovec, 25–33. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2011.

Lavrenčič, Leo. »Demografska slika italijanske manjšine v Kopru po poteku roka za izselitev leta 1956«. *Acta Histriae* 20/3 (2012), 505–32.

Leskovec, Boris. »Plečnikov vpliv na dela arhitekta Eda Mihevca«. V: *Edo Mihevc*, ur. Jasna Kralj-Pavlovec in Neža Čebtron Lipovec, 35–41. Ljubljana: Fakulteta za arhitekturo, 2011.

Likar, Darko. »Arhitektura in razvoj obeh koprskih obzidij«. *Annales. Series historia et sociologia*. 19/2 (2009), 313–40.

Lorenčič, Aleksander, in Jože Prinčič. *Slovenska industrija od nastanka do danes*. Zbirka Razpoznavanja 38. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.

Petrinja, Danilo. *Primorska: 1945–1955*. Koper: Tiskarna Vek, 2001.

Repe, Božo. »Changes in Life Style and Social and National Structures in Slovenia after World War Two«. V: *1945, a break with the past: a history of Central European countries at the end of World War Two*, ur. Zdenko Čepič, 195–212. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2008.

Repe, Božo. »Slovenska zahodna meja in ekonomsko vprašanje«. *Acta Histriae* 6/6 (1998), 261–70.

Terčon, Nadja. »"Po srcu so ostali Kraševci": Kras, Kraševci in morje«. *Kronika* 63/3 (2015), 645–74.

Terčon, Nadja. *Z barko v Trst: pomorstvo v Piranu, Izoli in Kopru ter gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta: (1850–1918)*. Knjižnica Annales majora. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, 2004.

POVZETEK

Prispevek opisuje povezave med gospodarsko rastjo ter urbano preobrazbo mesta Koper preko vpogleda v spremembe, na katere je vplivala izrazita rast podjetja Tomos. Izgradnja Tomosove stolpnice je postavljena v širši kontekst modernizacije urbanistične zasnove Kopra. V ospredju analize je odziv lokalnega medija *Slovenski Jadran* na gradnjo stolpnice (1957–1960) in spreminjajočo se podobo mesta, pa tudi mnenje strokovne javnosti, zabeleženo v reviji *Naši razgledi*, po njeni izgradnji.

Članek želi opozoriti na prispevek, ki ga lahko ima posamezno podjetje na urbanistični razvoj mesta. V primeru podjetja Tomos se nam prikazuje vpliv gospodarske in urbane politike na smer preobražanja Kopra, ki se v povojnih letih znajde v transformaciji iz nekdanjega beneškega otoškega mesta v sodobno socialistično industrializirano mesto. Rušenje kulturne dediščine in vzpostavljanje moderne podobe mesta osvetlimo v luči pospešene industrializacije, ki je močno zaznamovala prva leta Slovenske Obale pod drugo Jugoslavijo.